

Sveriges arbetares a-kassa 70 år

Mellan rörelse och stat

Del 4: Liberalt projekt i skuggan av högerens klasskamp

Det instabila parlamentariska läget under 1920-talet bidrog till att blockera möjligheterna att inrätta ett statligt kontrollerat försäkringssystem. De borgerliga partierna tog olika politiska initiativ för att begränsa de fackliga positionerna på arbetsplatserna. De var dock splittrade i frågan om arbetslöshetsförsäkring.

Konfliktdirektiven i den så kallade Stripakonflikten 1926 stjälpde den socialdemokratiska regeringen och syftade till att hämma självständig arbetarkamp. Åtskillnaden mellan "lagliga" och "olagliga" strejker i 1928 års lagar om kollektivavtal och arbetsdomstol fick en konfliktdämpande effekt, som föregrep en mer restriktiv tillämpning av begreppet "lämpligt arbete" inom Gentsystemets ramar. (Läs om Gentsystemets i artikelseriens första del, *Syndikalist* 4/2023).

Att just detta system infördes 1 januari 1935 var resultatet av en uppgörelse mellan Sveriges socialdemokratiska arbetareparti (SAP) och Frisinnade folkpartiet. Frågan om arbetslöshetsförsäkring ingick nämligen inte i den så kallade Kohandeln 1933, socialdemokraternas krisuppgörelse med Bondeförbundet. De obligatoriska försäkringssystem som fanns i Storbritannien och Tyskland hade under krisen hamnat i allvarliga finansiella lägen, vilket innebar att de obligatoriska systemen fick dåligt rykte.

Ekonomhistorikern Per Gunnar Edebalk betecknar riksdagsbeslutet 1934 som "en frisinnad produkt". De Frisinnade (liberaler) hade sedan tidigt 1910-tal konsekvent förespråkat Gentsystemet. Alltmedan arbetarrörelsen var splittrad. Inom LO fanns ett starkt stöd för de fristående självförvaltade kassorna. Inom andra delar av arbetarrörelsen förespråkades det ett obligatoriskt statligt system.

De Frisinnades socialliberala uppfostringsprojekt konkurrerade med arbetarklassens självständiga organisering och skötsamhetskultur. Gentsystemet bidrog till att desarmera rörelsesocialismens** inbäddning i självhjälpskassorna, där register var en facklig spjutspets.

HÖGERNS KOMPAKTA MOTSTÅND

Den utredning som Otto Järte* genomförde 1915 som tjänsteman på Socialstyrelsen är ett fascinerande dokument. I utredningen hävdade Järte att *"den arbetslöse kan sägas utgöra en särskild sociologisk typ dvs de arbetslösa är icke ett tillfälligt brottstycke ur arbetareklassen, där goda och dåliga element är slumpvis inblandade om varandra, utan den stora massan av de arbetslösa består alltid av relativt mindervärdiga arbetare"*.

Järte fick på 1920-talet en stabil politisk plattform på Svenska Dagbladet, där han som ledarskribent drev en offensiv antifacklig linje:

"... Må fackförbunden taga hand om de arbetslösa, de ha genom sin monopolistiska avspärrnings- och lönepolitik en dryg andel i skulden till arbetslösheten." Förslag om obligatorisk försäkring var för Järte lika *"ytligt och vulgärt som den socialpolitiska modejournalen"*.

Detta synsätt präglade högerens (och Bondeförbundets) motstånd mot alla lösningar som gav fackligt inflytande på en arbetslöshetsförsäkring. Ytterst riktat mot mutualistiska*** lösningar och rörelsesocialistiska tendenser inom arbetarrörelsen. En riksdagsdebatt 1932 i andra kammaren bjuder på många talande exempel från högerens ledamöter.

Den blivande partiledaren Gösta Bagge ansåg att om fackföreningarna *"helt får sköta sig själva, kunna de åstadkomma resultat, som inte äro till nytta för det allmänna, utan de behöva en kapson på sig de också"*.

I synnerhet kassor baserade på självhjälp skulle behöva behandlas som kreatur, med en nosgrimma, menade Bagge.

I första kammaren var SAF-ordföranden Hjalmar von Sydow mer välvillig till självhjälpskassorna. Det var enligt hans uppfattning *"ett vackert exempel"* på de organiserade arbetarnas *"stora hjälpsamhet mot varandra"*.

Högerens riksdagsledamöter propagerade för lönesänkningar under depressionen, alltså klassisk utbudsekonomi. Birger Petersson i Lerbäcksbym ansåg att det var *"betänkligt"* att försäkringen "om icke direkt och formellt så dock i verkligheten anknytes till de organisationer, som ofta öva ett bestämmande inflytande på lönelägets fixerande".

Ord som är understrukna förklaras i en ordlista på sida 41

REGISTRET I SKOTTGLUGGEN

Högers dåvarande pålaggskalv Otto Järte var den mest uttalade kritikern av rörelse-socialistiskt präglade fackföreningar. En särskild styggelse var de fackföreningar som vävt ihop självhjälpskassor med register – och som inte höll avstånd till SAC:

*".... Men numera ha våra fackorganisatio-
ner lärt i visst avseende av syndikalisterna,
så att de icke längre bara driva så att säga
grosshandel med arbetskraften genom att
sluta kollektivavtal, utan man har övergått
till att driva minuthandel med varje en-
skild arbetare. Det som jag syftar på är det
s.k. registersystemet."*

Järte ansåg att "den moderna fackfören-
ingspolitiken är högst merkantil och särde-
les trustmässig", som måste bekämpas med
obeveklig utbudsekonomi:

*".... Det är alldeles nödvändigt att göra ett
val mellan ökad arbetslöshet eller löneminsk-
ning, och det valet är lätt, ty löneminskning-
en möjliggör arbetets vidmakthållande, vilket
är huvudsaken, såväl individuellt och sam-
hälleligt. Därför är lönesänkningen ett medel
just att bekämpa arbetslösheten."*

Otto Järte var medlem i SAP fram till 1915, då han blev utesluten som medförfattare till en broschyr som förespråkade "modig uppslutning på Tysklands sida" i det pågående kriget. 1924 blev Järte riksdagsledamot för högern i andra kammaren. Och fick funktionen som partiledaren Arvid Lindmans förtrogne, påtänkt som hans efterträdare. Järte upprätthöll flera roller vid sidan om riksdagsuppdraget:

I riksdagsdebatten 1932 fångade socialisten Oscar Öhman i grova drag högers hållning, inklusive dess oenighet om detaljer:

*".... Man vågar inte på alla håll säga, att man
är principiell motståndare till arbetslöshets-
försäkringar, man vågar inte gå så långt som
herr Järte. Men man är ense på en punkt och
det är, att man inte skall vidtaga några åtgär-
der."*

Järtes initierade hållning utgjorde en spjutspets inom högern. Partiets obstruerande passivitet var riktad mot rörelsesocialistiska strömningar inom arbetarklassen.

AVSLUTANDE KOMMENTARER

Efter denna omvärldsinriktade utflykt är det – med SAC:s djupa rötter i en rörelsesocialistisk tradition – rimligt att ställa den kontra-faktiska frågan:

**Varför startade inte SAC en från staten
fristående arbetslöshetskassa som
komplement till registerverksamheten?**

I en kommande artikel skall jag ge mig i kast med den frågan.

**Kristian Falk
Enköping-Heby LS**

byråchef i Socialstyrelsen, sekreterare i Arbetslöshetskommissionen (AK) och ledarskribent i Svenska Dagbladet – mer eller mindre samtidigt. Det var han som skrev direktiven för hjälp till arbetslösa som skapade regeringskris 1923. Järte var initiativtagare till partiets byrå för arbets- och näringsfrihet, den propagandacentral som bildades 1928 för att bekämpa fackföreningsrörelsen.

Amsterdam 1933. Arbetslösa i "stämpellokal". Foto från Nationaal Archief, Wikimedia commons.

**RÖRELSESOCIALISM

Begreppet rörelsesocialism myntades av statsvetaren Mats Dahlkvist och refererar till att arbetare skapar institutioner i civilsamhället som är självständiga gentemot staten. Hit hör kooperativ, fackföreningar och självhjälpskassor men även exempelvis hyresgästföreningar och Folkets Hus. Wikipedia har en bra introduktion till begreppet.

*** MUTUALISM

Begreppet mutualism myntades av Pierre-Joseph Proudhon, och innebär i korthet att arbetare startar kooperativa företag, banker och försäkringslösningar. Alltså skapandet av strukturer inom det befintliga samhället, som skulle bära upp det socialistiska samhället. Detta perspektiv präglar den nionde punkten i 1952 års principförklaring:

"Syndikalismen medverkar till ett kooperativt näringsliv i socialistisk mening och syftar till bildandet av internationella federationer mellan producentkooperativa företag som en första ansats till framtidens frihetliga socialism. Syndikalismen betraktar alla former av kooperativ verksamhet, även böndernas och självständiga yrkesutövaras samverkan, som icke exploaterar annan arbetskraft eller åsidosätter den sociala solidariteten, som ett led i utvecklingen mot ett samhälle där alla är befriade från obehörigt ekonomiskt beroende och där alla ändamålsenliga former av inbördes hjälp samordnas efter federalistiska principer. Syndikalismen betraktar också konsumentkooperationen som ett användbart medel i kampen mot nationella och internationella monopol.

Syndikalismens produktionsordning innebär den industriella demokratins fullständiga förverkligande och SAC deltar därför, som en strävan mot detta mål, medelst direkta fackligt-industriella åtgärder i varje verksamhet som syftar till medinflytande åt arbetarna i privata, kommunala, statliga eller konsumentägda företag. Syndikalismen avser därför också att ge den partiella industriella demokratin en socialistisk inriktning, med tanke på att produktionsmedlens förvaltning skall övertas av samtliga sysselsatta."

A-KASSAN IDAG

Arbetslöshetsförsäkringen, som kallas a-kassa, kompenserar för en del av den inkomst som faller bort vid arbetslöshet. Försäkringen består av två delar – en grundförsäkring och en frivillig försäkring som grundar sig på tidigare inkomst.

Ersättning från den frivilliga inkomstbaserade försäkringen betalas ut till den som är medlem i en arbetslöshetskassa och som uppfyller medlemsvillkoret och arbetskravet inom medlemstiden.

Sveriges Arbetares Arbetslöshetskassa, SAAK, är en A-kassa som ägs av SAC. SAAK organiserar arbetare från alla slags yrken och branscher. Det enda undantaget är om du är företagare med anställda, det vill säga en arbetsköpare, då dessa inte ingår i SAAK:s verksamhetsområde. SAAK har sitt kontor på samma adress som SAC, Sveavägen 98 i Stockholm.

Information från saak.se